

A KÖZBIZALOM ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI RÉSZVÉTEL HELYZETE MAGYARORSZÁGON, 2008 ŐSZÉN

Az Állampolgári Részvétel Hete (ÁRH) országos rendezvényét negyedik éve szervezi a Közösségfejlesztők Egyesülete, a Civil Kollégium és a Magyar Művelődési Intézet Közösségfejlesztési Osztálya. Ez a programsorozat évről-évre jelentős civil aktivitásokat generál, összefogást az ország egész területén. Ezeknek a programoknak minden alkalommal része volt egy-egy szűrőpróbaszerű országos kérdőíves felmérés, amit valamennyi megyében önkéntesek közreműködésével végeztünk a közbizalom és a részvétel hazai alakulásáról, mértékéről. Előljáróban jelezzük, hogy a vizsgálat időpontjában szervezett rendezvénysorozat magában hordhatja annak a veszélyét, hogy az átlagosnál valamivel aktívabb társadalmi közegben történik az adatfelvétel, ami az itt regisztrált adatokat esetenként némileg befolyásolhatja. Ám a 2008-as évben a kérdés helyszíneit is rögzítettük, hogy kontrollálni tudjuk ezt a feltételezést.

Közösségfejlesztéssel, közösségi munkával foglalkozó szakmai szervezeteinknek nem célja rendszeres szociológiai kutatások végzése, ám ehhez a társadalomfejlesztő munkához nagyon fontos, hogy reális képünk legyen a társadalmi tőke e meghatározó jellemzőjéről. Úgy véljük, ez a szűrőpróbaszerű vizsgálatunk hozzájárulás a hazai hasonló vizsgálatok alapján kialakuló mindenkorai társadalomképhez.

Kérdésünk legfőbb célja a közbizalom és a társadalmi aktivitás: a részvétellel kapcsolatos vélekedések, beállítódások és szokások megismerése; amelyek a közösségi viszonyokat, az embereknek a közügyek iránti elköteleződését, az együttműködés iránti vonzódásukat jelezhetik. Így volt ez 2008-ban is, amikor adatfelvételünkre *szeptember 22-28-ai héten* került sor az ország valamennyi megyéjében.

Ebben az évben visszatértünk a két korábbi évben (2005. és 2006.) már használt kérdéssorhoz – minimálisan változtatva azokon. Így alkalmunk van összehasonlítani idej adatainkkal a korábban mért adatokat, s a változások trendjeire, irányaira következtetni. Ez a folyamat alkalmat ad arra, hogy miközben évről évre egyre bővül az ÁRH eseményeinek és résztvevőinek száma az országban, megkíséreljük azt is elemezni, hogy vajon együtt jár-e ez az aktivizálódás az állampolgári részvétel általános erősödésével?

Az előző évekhez hasonlóan 2008-ban is elég nagy számú: *összesen 4120 kérdőív kitöltése történt meg a különböző helyszíneken*. Kérdeztünk kis falvakban és városokban, nyilvános helyeken és iskolákban, rendezvényeken, de az utcán is megállítva embereket.

1. Mennyire bízik meg... (2008)

Egy társadalomban a közbizalom szintjét elsősorban az alapvető intézmények valamilyen szintű elfogadása, vagy éppen elutasítása mutatja. Arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire bíznak meg, tekintik a sajátjuknak intézményeiket az állampolgárok. 1. táblázatunkban az öt alapvető állami közintézmény és a civil társadalom intézményesített rendszere kerül összehasonlításra.

A rendőrség a korábbi vizsgálatokban is a bizalmi index egyik legjobb helyezettje volt.

Az adatok szerint 2008 őszén is viszonylag kitüntetett bizalmi szerepet tölt be a rendőrség. A különféle fokozatú pozitív (nagyon, eléggé) és negatív (nem nagyon, egyáltalán nem) válaszok összetétele igazolja ezt az állítást: a két pozitív válasz aránya 41,4%, az elutasítóké együtt 55,6%, amely a bizalmi sorrendben a második helyet adja ennek a közintézménynek.

1. tábla

	nagyon %	eléggé %	nem nagyon %	egyáltalán nem %	nem tudok erre válaszolni %	Összesen %
a rendőrségben?	8,8	32,6	39,5	16,1	3	100
az igazságszolgáltatásban?	5,2	27,8	43,8	19,9	3,3	100
a politikusokban?	2,7	7,2	29,2	56,7	4,2	100
a parlamentben?	2,8	10,6	34,8	46,4	5,3	100
az önkormányzatokban?	5,8	33,1	37,6	18	5,4	100
a civil társadalomban, nonprofit szervezetekben?	8,9	35,7	33	13,8	8,5	100

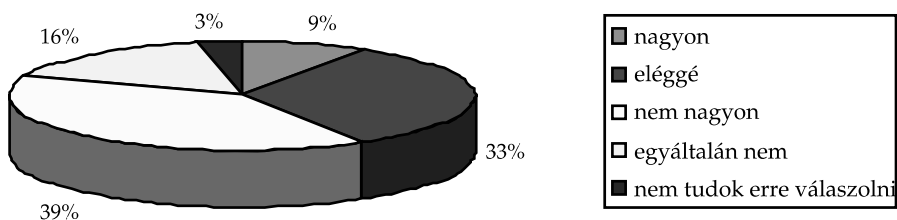
Ebben az összehasonlításban szintén viszonylag jó bizalmi arányt élveznek az *önkormányzatok*. 38,9% a pozitív választások összessége (a rendőrséghez képest már erősen eltérő belső arányokkal, tartalommal) és 55,6% az elutasításé (akik nem nagyon, vagy egyáltalán nem bíznak bennük)

Érzelmelhetően rosszabb ezeknél az igazságszolgáltatás megítélése, de ugrásszerűen növekszik a

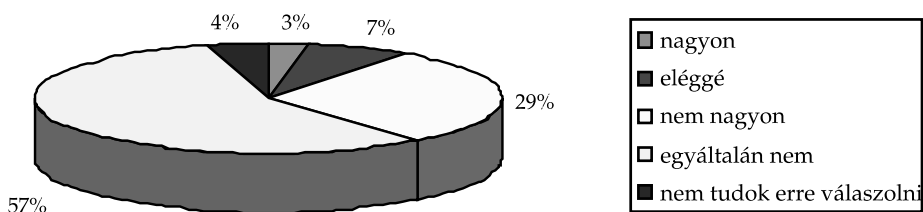
bizalmatlanság a *parlament* intézményében, s kiugróan magas a bizalmatlanság a *politikusok* tekintetében.

A politikusoknál feltűnően sokan (56,7%) a teljes bizalommegvonást mutató negatív választ jelölték. Ez a mérték, már nem pusztán tartózkodást, gyanakvást, de a hiteltelenség nagyon komoly szintjét fejezi ki, azt, hogy egyáltalán nem számítanak rájuk.

Mennyire bízik meg a rendőrségben?

Mennyire bízik meg a politikusokban?

2. tábla: Mennyire bízunk meg...?

	2005	2006	2008
	1-4 átlagok (1= nagyon, 4= egyáltalán nem)		
a civil társadalomban?	n.a.	2,2	2,6
a rendőrségben?	2,7	2,5	2,7
az önkormányzatokban?	2,5	2,6	2,7
az igazságszolgáltatásban?	2,6	2,6	2,8
a parlamentben?	3,0	3,1	3,3
a politikusokban?	3,3	3,4	3,5

(Felhívjuk a figyelmet, hogy a számok a bizalom meglétét feltételező 1-es számtól fölfelé növekednek, azaz minél magasabb átlagot mutatnak, annál nagyobb a bizalmatlanság mértéke!)

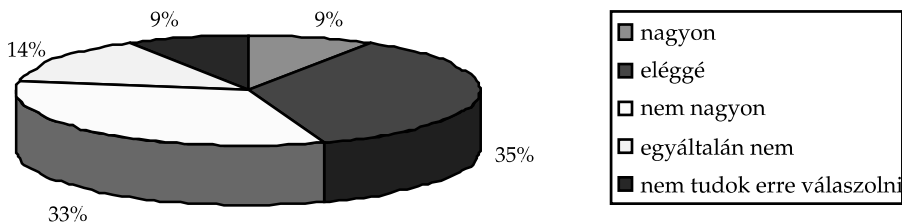
Ezek a sorrendek és trendek az elmúlt években nagyon hasonlóan alakultak, de ami különösen feltűnő, hogy belső tartalmukban évről évre tovább romló eredményeket mutatnak. Árnyaltabb képet kapunk az alábbi táblánkról, amelyen a korábbi években mért eredményekből az egyes szereplőkre adott bizalmi pontok átlagát hasonlítjuk össze a 2008-assal, s így állítjuk azokat növekvő/csökkenő sorrendbe.

Jól látható az évek múltával az egyes szereplők bizalmi helyzetének negatív változása, ami azt jelzi, hogy még az egyáltalán nem magas 2005-ös induló értékhez képest is folyamatosan tovább romlik az intézményekbe vetett állampolgári bizalom.

Érdekes a *civil társadalom, a nonprofit szektor* megítélése ebben a tekintetben. A *civilek 2006-ban és 2008-ban is a bizalmi helyzet egyértelmű nyertesei: ők minden válaszféleségben határozottan nagyobb elfogadást és elismerést vívtak ki a társadalomból, mint az állami közintézmények. Ami feltűnő, hogy 2008-ra az ő elfogadottságuk is romlott, méghozzá a többi vizsgált szereplőhöz képest relatíve erőteljesebben.*

Mi lehet ennek az oka? Ismereteink szerint 2008-ban nem történt olyan, a társadalom egészét átható esemény, amely általános magyarázatul szolgálhatna, amely okot adhatott volna ilyen méretű bizalomcsökkenésre. Talán az elhíresült Zuschlag ügy lehetne ide sorolható, amit a közvélemény egyértelműen elítélt, és amely komoly felháborodást váltott ki országos viszonylatban. De látni kell, hogy itt éppen a helyzet fonákja jelentkezik a civil társadalom megítélésében, hiszen a pártalapítványok és általában a pártok beavatkozása a civil társadalom ellenpólusáról történő romboló, eróziós hatás, amelytől megszabadulni szeretne ez a szektor. Vizsgálatunk ennek részleteit nem érintette, de megjegyezzük, az előforduló esetek csak tovább fokozzák a nonprofit szektor harcát, hogy ettől a szférától radikálisan különítsék el a civil tevékenységet teljesen nélkülöző pártalapítványokat és politikai befolyásszerzési kísérleteket, amelyek behatolásaikkal csak befeketítik, s a félrevezető, bizalmatlanságot alakítják ki a valódi civil-nonprofit tevékenységet végző szervezetekkel szemben.

Mennyire bízunk meg a civil társadalomban, nonprofit szervezetekben?

A civilek iránti bizalomvesztés növekedésnek nagyobb mértékét azzal magyarázzuk, hogy a mind szélesebb körűvé váló és egyre erőteljesebb mértékű társadalmi bizalmatlanság „magával ragadta és rántotta” a kérdéseinkben szereplő, az államtól független szektor intézményeit, illetve az előbbiekkal kapcsolatos bizalmatlanság egyszerűen átterjedőben van a civil-nonprofit világra is. Ez a szféra rendelkezik még bizalmi tartalékokkal, itt volt a legmagasabb „fogyásra alkalmas” arány, amely csökkenni képes – ellentétben a parlamenti és főként a politikai szereplőkkel, akik esetében a közbizalom ennél további leépülését már igen nehéz erős romlási adatokkal regisztrálni!

Mindazonáltal felhívjuk a figyelmet arra is, hogy a civil-nonprofit szervezetek a pozitív választások mindkét fokozatában a legmagasabb értékeket kapták, és az elutasító válaszok között pedig a leginkább mérsékelt minősítést!

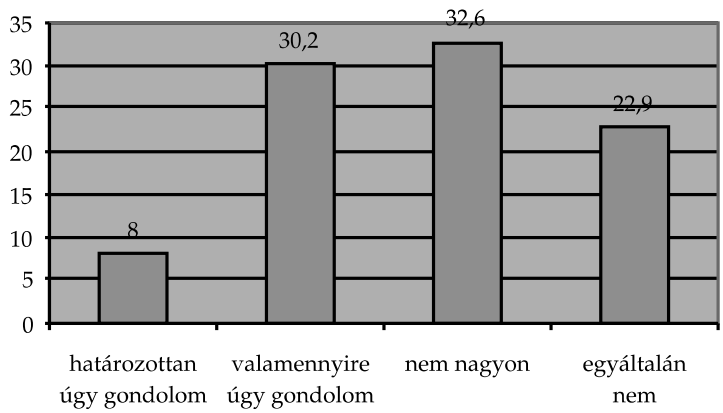
Viszonylag magas (közel 9%) a civil társadalommal kapcsolatos vélekedések között azok aránya, amelyek nem tudnak erre a kérdésre válaszolni, vagy, mert nem érdekli őket ez a szektor, vagy /és, mert nem rendelkeznek erről megfelelő ismeretekkel. Két éve hasonló mértékű: 8,6% volt a tanácsstala-

nok aránya ebben a kérdésben. Figyelmeztető, hogy közel 20 évvel a rendszerváltás után is ilyen nehezen válik ez a szféra megfelelő mértékben ismertté, a társadalmi élet, közérzet, s a közbeszéd részévé.

Az intézményekbe vetett bizalom és a részvétel lehetőségét megteremtő változtatási képesség esélyeit együttesen mutatják a következő kérdésekkel kapcsolatos eredmények. A participáció leginkább az állampolgárokhoz közeli viszonylatokban, a lakóhely még belátható terepében valószínűsíthető. Ez az a „társadalmi kiterjedtség”, az a dimenzió, amely a változtatás, a beleszólás és az eredményes kezdeményezés érzésének esélyeit jelentheti a polgárok számára. Már az előző kérdéscsoportból is a civil társadalom és az önkormányzat ehhez a (lokális) kapcsolatrendszerhez kötődött – az ott megnyilvánuló viszonylagos bizalom ezt jelezte. Következő kérdésünk már közvetlenül a lakóhelyre irányuló cselekvések lehetőségét kutatta.

2. Mit gondol, tud valamilyen befolyással lenni a lakóhelyét érintő döntésekre?

A válaszadók nem egészen egytizede gondolja határozottan úgy, hogy van/lehet valódi befolyása

3. tábla: Mit gondol, tud valamilyen befolyással lenni a lakóhelyét érintő döntésekre?

	2005	2006	2008
határozottan úgy gondolom	6,7	8,1	8,0
valamennyire úgy gondolom	29,1	30,6	30,2
nem nagyon	36,6	36,3	32,6
egyáltalán nem	23,8	21,3	22,9
nem tudok erre válaszolni	3,8	3,6	6,2

a lakóhelyét érintő döntésekre, s további 30% szerint van arra valamennyi befolyása. A két pozitív válasz összege 38,2%. A válaszolók 56,5% szerint egyáltalán nincs, vagy nem nagyon van befolyása a helyi ügyekben.

Valamennyire megosztotta a fenti befolyás lehetőségének megítélését, hogy milyen közegben történt a megkérdezés. A kérdés időpontjában zajló különféle civil rendezvényeken érzékelhetően jobb eredményeket mértünk, ugyanakkor fontos tapasztalat, hogy a különféle oktatási intézményekben (középiskola, főiskola, egyetem) érzékelhetően kevésbé hisznek a diákok a saját közéleti szerepvállalás, a lakóhelyi beleszólás esélyeiben. Ebben a kérdésben is alkalmunk van a korábbi eredményekkel való összehasonlításokra.

Láthatjuk, hogy 2005 óta nem történt jelentős és érdemi változás a helyi ügyekben való lakossági beleszólás lehetőségének megítélésében. Figyelemre érdemes, hogy a korábbihoz képest viszont elbizonytalanodást jelez az, hogy 2008-ban növekvő mértékű a „nem tudom” válasz!

Elemzésünkben ide kívánczok kérdőívünknek egy későbbi nyitott kérdése, amely a részvétel lo-

kális szintű esélyeiről, tapasztalatairól, illetve tartalmáról érdeklődött:

Legtöbbször az infrastruktúrával és a környezetvédelemmel kapcsolatos teendőket említették:

Feltűnően alacsonynak tartjuk a szociális és az idősekkel kapcsolatos kezdeményezések számát, nagyon hiányoznak társadalmi erőfeszítések az etnikai ügyekben és a fiatalok területéről is.

A harmadik főkérdésünk már egyértelműen a közéleti, közpolitikai aktivitás jellemzőit firtatta.

3. Tett-e ilyen lépéseket az utóbbi 12 hónapban (2008)?

Általános tanulság, hogy a válaszolók több mint fele figyelemmel kíséri az önkormányzattal kapcsolatos információkat. Ezek nagyobbik része a helyi média (főként újság és TV) hangsúlyosabbá válását mutatja, s azt, hogy létezik egy erősödő tájékoztatói szükséglet az állampolgárokban a közvetlen környezetük irányába. A kérdés érdekessége, hogy önkormányzatoknak – a média és sajtótörvény értelmében – nem lehetnek saját médiumai. Persze tudjuk, hogy ennek ellenére a legtöbb helyen vannak. Más a helyzet a különféle közösségi vagy magánkiadású, -működtetésű médiával, nyilván azoknak a hatása is része ennek a számarálynak.

4. tábla: Volt-e az elmúlt évben a lakóhelyén olyan probléma, melyet társaival együtt oldottak meg vagy szeretnének annak megoldásába beleszólni?

A kérdésre összesen 489 db válasz érkezett (az összes kérdőív 12%-a), amit 13 féle választípusba csoportosítottunk.

	említések száma (db)	említések aránya (%)
infrastruktúra	123	25,2
környezetvédelem	82	16,8
közösségi kérdések, aktivitás serkentése, programok szervezése	46	9,4
oktatás	30	6,1
közbiztonság	24	4,9
szociális helyzet	22	4,5
cigányok, etnikumi kérdés	19	3,9
sport, kultúra	15	3,1
politikai dolgok hatalmi kérdések	15	3,1
ifjúsággal kapcsolatos dolgok	11	2,2
egészségügy	8	1,6
idősekkel kapcsolatos dolgok	2	0,4
egyéb válaszok	92	18,8
összesen	489	100,0

5. tábla: Az „igen”-nel válaszolók aránya %

A kitöltés helyszíne	Téren- utcán, véletlen helyszínen	Iskolá- ban	Az ÁRH keretében szervezett programon, rendezvényen	Összesen
rendszeresen figyelemmel kísérte a helyi önkormányzat valamelyik tájékoztató csatornáját	55,0	41,4	57,0	54,2
részvett nyilvános gyűlésen vagy találkozón	23,1	16,1	36,0	26,5
felkeresett egy helyi önkormányzati képviselőt	24,2	9,7	29,6	23,8
petíciót írt alá	20,3	19,4	25,3	21,8
részvett valamilyen tüntetésen vagy tiltakozó megmozduláson	8,5	7,1	13,0	9,9
felkeresett egy országgyűlési képviselőt	6,2	2,9	12,1	7,7
most erre nem tudok válaszolni	19,0	34,2	14,6	19,8

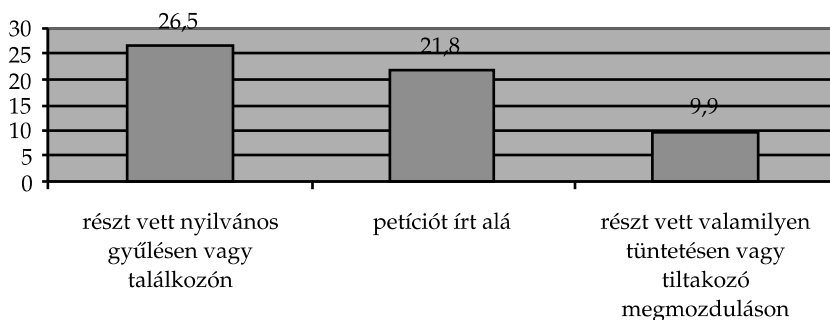
Az aktív állampolgári cselekvés leginkább a nyilvános gyűlések látogatásában, a helyi önkormányzati képviselők felkeresésében, illetve valamilyen petíció aláírásában merül ki. A megkérdezettek kb. egynegyede tett ilyen lépéseket.

Az országgyűlési képviselőket a helyi képviselőknél jóval kevesebben, csak 8% keresi fel, s tüntetésen is csak 10% vett részt, szemben a nyilvános gyűlésen, találkozón való részvétellel, amiről 26,5 számolt be. Az már más kérdés, hogy vajon tudnak-e különbséget tenni a megkérdezettek a nyilvános gyűlés és a tüntetés között?

Itt a legmarkánsabb a belső megosztottság, a különbség a különféle helyszíneken megkérdezettek

között. Ahogy azt már a bevezetőben és az előző kérdésnél is jeleztük, főként a kérdés időpontjában zajló Állampolgári Részvéte Hete rendezvénysorozaton (ahol a beérkezett kérdőívek közel harmada lett kitöltve) volt mérhetően aktívabb a részvételi index. Ami meglepő és következtetésekre érdemes tapasztalat, az *iskolai hallgatók részvételi gyakorlatának a feltűnően alacsony aránya*. Ezt magyarázhatjuk az életkorukból eredő okokkal, hogy ugyanis nem volt még elég idejük a társadalmi részvétel e módjainak a gyakorlására. Ám más, ennél sokkal mélyebb okok feltárása is fontos lenne: úgy tapasztaljuk, hogy az oktatási intézmények gyakorlata sem a társadalmi részvételhez szüksé-

Tett ilyen lépéseket az elmúlt egy évben

ges tudást nem biztosítja, sem annak szükségletét nem fejleszti, sem pedig természetes gyakorlását nem teremti meg megfelelő módon. Az iskolákból kilépő korosztály tehát felkészületlen ezen a területen, sokkal inkább az elfogadó, beilleszkedő, a konfliktusmentességet kereső magatartás megformálása válik vonzóvá a fiatalok számára. Vagy – és ez semmivel sem jobb válasz – a mindennel kapcsolatos közöny.

A rendelkezésünkre álló adatokból megvizsgáltuk a részvétellel kapcsolatos gyakorlat együttes előfordulását is.

Némileg biztató, hogy a felsorolt aktivitások legalább egyikében a mintánkban szereplők jóval több, mint fele érintett, azaz az elmúlt évben tett ilyen lépéseket.

Azt is megállapítottuk, hogy más vizsgálatok tapasztalataihoz hasonlóan a megkérdozettek életkorának és az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan többnyire növekszik az aktivitási arány is.

Végül ennél a kérdésnél is összehasonlítottuk a 2008-as mérés eredményeit korábbi évekből származó hasonló adatainkkal:

Elmondhatjuk, hogy 2005 óta valamelyest csökkent a nyilvános gyűlésekre járók, a különféle megmozdulásokon résztvevők, valamint a petíciókat aláírók aránya, s azt látjuk, hogy az összehasonlított években a részvétel, az állampolgári aktivitás a közpolitika tekintetében nem tudott pozitívan változni. *Az elmúlt 4 évben általában a stagnálás, sőt a társadalmi részvételnek bizonyos mértékű csökkenése, visszaesése a jellemző.*

Összefoglalva, vizsgálatunk szerint mind a közbizalom, mind pedig a részvétel tekintetében tartós mélyponton van a hazai társadalmi gyakorlat. Az is látszik, hogy nem egy alkalmi megingás, hanem hosszú idejű stagnálás, leépülés jellemzi a magyarországi közpolitika állapotát. A mi tapasztalataink is megerősítik azt, amit a politikai elit megítélésének teljes hitelvesztéséről a közvélemény megfogalmaz – s ebben a kérdésben is a viszonyok változatlansága – vagy éppen annak a romlása az aggasztó.

Idei vizsgálatunkból két jelenséget emelünk ki: az egyik, hogy a társadalomban az állami intézmények bizalomvesztése olyan társadalmi légkört ala-

6. tábla: Tett-e ilyen lépéseket az utóbbi 12 hónapban (2008)? (az előző, 5. tábla 2-6 pontjai közül hányfélét tett?)

	%	N (fő)
nem tett egy lépést sem	45,6	1879
egyfélét tett	30,4	1251
kétfélét tett	15,9	654
háromfélét tett	6,0	249
négyfélét tett	1,5	62
ötfélét tett	0,6	25
Total	100	4120
Legalább egyfélét tett	54,4	2241

7. tábla Tett-e ilyen lépéseket az utóbbi 12 hónapban? (Az „igen”-nel válaszolók aránya)

	2005 %	2006 %	2008 %
Önkormányzati képviselőt keresett fel	23,4	24,1	23,8
Országgyűlési képviselőt keresett fel	7,1	7,6	7,7
Részt vett nyilvános gyűlésen vagy találkozón	30,8	33,9	26,5
Részt vett tüntetésen vagy tiltakozó megmozduláson	10,2	11,5	9,9
Petíciót írt alá	25	22,9	21,8

kított ki, amely már a civil társadalom, a nonprofit szektor megítélését is magával rántotta.

A másik, hogy a civil társadalmi részvétel tekintetében a fiatal korosztály által „használt” meghatározó intézmény szerepe válik különösen aggasztóvá: vizsgálatunkból – és munkánk társadalmi gyakorlatából is megerősítve – az a tapasztalatunk, hogy „*az iskola bukásra áll!*”¹

Nehéz időket ígérnek a napi hírek, de sem a politika, sem a civil társadalom nem engedheti meg magának, hogy könnyen adódó magyarázatot találva elhárítsa önmagáról a felelős társadalom kiépítésének és megerősítésének a kényszerűségét. A valódi esély egy válság kezelésére éppen a társadalmi tőke és a társadalmi integráció radikális

1 Ezt a fordulatot a Védegylet használta egy néhány éve megjelent kiadványának címeként – bár akkor, ott ök kérdőjellel.

megerősítése; a saját egyéni és közösségi ügyeiben felelőssé és kompetenssé váló állampolgárok és közösségek fejlesztése lehet. Ezek: a szűkebb – beláthatóbb és ellenőrizhetőbb – közösségek előtérbe kerülése, a valódi részvétel szélesebbé válása, a bizalmi kapcsolatokból felépülő hálózatok, az öntevékenység-önszerveződés megerősödése kínálhatnak esélyt a pozitív változásra. Ami jelentős állami és társadalmi befektetést igényel!

Budapest, 2008. január 18.

Összeállította: *Péterfi Ferenc* közösségfejlesztő

Köszönet a kérdezésben, adatrögzítésben közreműködő Közösség Támogató Hálózat (KÖZTÁM-HÁLÓ) szakembereinek és az önkénteseknek, továbbá *Hunyadi Zsuzsának* az adatok/táblák értelmezhető feldolgozásában nyújtott segítségéért, valamint *Mészáros Zsuzsának* és *Kukovecz Irénnek*.

